

Haalbaarheid versus noodzaak enkele vragen aan Joekeles

WILLY WEYNS

In Oikos nummer 2 (winter 1997, pp 24-35) presenteerden 'Jonge Economen voor een Ekologische en Leefbare Samenleving' (JOEKELS) hun 'pleidooi voor een radicaal pragmatische benadering van duurzaamheid'. Samengevat blijkt in deze benadering 'radicaal' te slaan op de topprioriteit om de werkgelegenheid aan te zwengelen via het monetaire beleid. 'Pragmatisch' slaat op het kiezen van een strategie waarvan men verwacht dat ze de meest efficiënte is want haalbaar, ook al is ze gebaseerd op wat zij zelf een 'verkeerde analyse' noemen.

Volgens JOEKELS is de 'correcte analyse', en de strategie die daaruit voortvloeit van een 'vrije' markt, gecorrigeerd door het internaliseren van sociale en ecologische kosten immers synoniem van zo'n draconische vermindering van materiële welvaart, dat de weerstanden té hardnekkig zijn en deze weg daardoor inefficiënt, ja zelfs contraproductief is. De mensen laten

hierdoor de armen zakken, ze houden de milieuproblemen voor bekeken en zouden er dan minder en minder voor over hebben.

Om deze stelling te onderbouwen zetten JOEKELS terecht de problemen in de verf die rijzen bij het operationaliseren van het wervende begrip 'Duurzame Ontwikkeling' (D.O.) (Brundtland 1987) in de vorm van een gekwantificeerde 'milieugebruiksruimte': eindeloze informatienood, internaliseren van milieukosten steeds 'ex-post', dus per definitie te laat en te weinig om het milieu te vrijwaren (JOEKELS 1997, Pearce 1987). Hoe deze moeilijkheden te vermijden door een stijgende consumptie ten koste van minder milieugebruiksruimte, maakt de tekst ons echter niet duidelijk.

JOEKELS kondigen aan zich — net zoals wijzelf en de overgrote meerderheid der 'ecologen' — uitdrukkelijk te willen inzetten voor een ecologische

én democratische samenleving, en wensen daarvoor de debatcultuur aan te zwengelen. Als zij dit menen, is de eerste stap ondubbelzinnig hun standpunt te bepalen ten opzichte van de vernieuwende en uitdagende gedachteswegen naar oplossingen die milieueconomen de laatste decennia hebben ontwikkeld in het publiek debat dienaangaande (onder meer: Arrow et al. 1995; Costanza 1991; Daly 1973 en 1993; Georgescu-Roegen 1971; Goodland & Daly 1995; Martinez-Allier 1987; Pearce 1987; Spangenberg 1995). We overlopen daarvoor nu kort zeven van de meest fundamentele aandachtspunten: dat zijn evenveel concrete vragen aan JOEKELS, evenzovele uitnodigingen voor een constructief debat:

1. De belasting van het eindige ecosysteem aarde met een enorm gegroeide en steeds groeiende globale economische activiteit is niet vol te houden

Milieueconoom Herman Daly [1993] heeft er de aandacht op gevestigd dat geen gangbaar economisch mechanisme vat heeft op het aspect van de schaal of de totale omvang van de globale economische activiteit. Tot welke grootteorde het totale volume van deze omzet van materie en energie of van dit 'technometabolisme' (Boyden 1990) historisch steeds sneller is toegenomen werd bijvoorbeeld in 1986 al geschat op 40% van het totaal fotosynthetisch product op het vasteland (Vitousek et al. 1986). Dit geeft uiteraard op zichzelf geen uitsluitsel over de vraag of het huidige volume reeds te groot is voor de draagkracht van de aarde of niet, maar alleszins blijkt dit inmiddels wel

groot genoeg opdat onbeperkt voortgezette groei (die steeds exponentieel blijkt te zijn, ook bij JOEKELS) onmogelijk is, wegens de eindigheid van de aarde. Dit volgt uit het feit dat de economie een subsysteem is van het globale ecosysteem aarde en niet omgekeerd, als zou de ganse natuur zomaar geïnternaliseerd kunnen worden in de economische praktijk (Goodland & Daly 1995). Dit komt neer op de ecologische vaststelling van grenzen aan de groei, wat nu sedert precies een kwarteeuw mede door het verschijnen van het eerste rapport aan de Club van Rome gemeengoed is geworden. (Meadows et al. 1972). De oplossing die door Daly naar voren geschoven wordt is dat het marktmechanisme naast sociaal ook ecologisch moet in handen gehouden worden door een externe instantie, in casu qua schaal. Het aanvaarden van het marktmechanisme binnen bepaalde perken weerhoudt hem echter geenszins van elders een kritiek op de fundamenten daarvan te uiten...

2. Kritiek op basisveronderstellingen van marktmechanisme

Herman Daly verdedigt het marktmechanisme als minst slechte procedure voor een efficiënte allocatie van middelen in het productieproces. Hoeveel en welke grondstoffen verwerk ik tot hoeveel en welke producten, gezien de huidige solvabele vraag op de markt? Deze visie berust op een mensbeeld van een 'atomistisch zelf': een louter egoïstisch zelf dat niemand verantwoording verschuldigd is voor de geuite preferenties. Een publiek debat gestoeld op een redelijke argumentatie is hier niet vandoen. De totale afwezigheid van een 'sociaal zelf' of van een zelf in verbondenheid met de omringende natuur valt hier op

(Daly 1993; Jacobs 1997; Sagoff 1989). Leggen JOEKELS zich zonder meer neer bij deze versmalling van een aristoteliaanse ruime opvatting van economie als huishouding gericht op subsistentie, tot het bovengeschetste utilitaristische ideaal van vrije markt dat zich is gaan ontwikkelen sinds Adam Smith?

3. Van markt naar vrijhandel

Op wereldvlak doorgetrokken vertaalt de vrije markt zich in tijden van Wereld Handels Organisatie (voorheen GATT) in vrijhandel bij onbeperkte mobiliteit van kapitaal. In de praktijk komt dit neer op de kwasi onmogelijkheid om noemenswaardige sociale of ecologische barrières in stand te houden, laat staan op te werpen, opdat de internationale concurrentiestrijd onbelemmerd zou kunnen woeden: 'survival of the fittest'. Als gevolg hiervan: sociale en ecologische dumping, nivellering naar de zwakste regelgevingen waar ter wereld ook. Volgens ecologische economen (Daly 1993; Spangenberg 1995; Wackernagel et al. 1996) komt dit neer op de import van ecologische draagkracht of concentratie van milieugebruiksruimte bij de rijken. Effectief weerwerk kan enkel geboden worden door instellen van (ondanks WHO) ecologische en sociale tolbarrières, (idealiter met internationaal herverdelingsmechanisme) en het bemoeilijken van internationale kapitaalbewegingen.

4. Duurzame ontwikkeling

Onderscheid moet worden gemaakt tussen een 'zachte' interpretatie van duurzame ontwikkeling (D.O.), die geschraagd wordt met een geloof in een hoge graad van vervangbaarheid van

menselijk voor natuurlijk kapitaal, en een 'harde' vorm van D.O., die verbonden is met een visie van complementariteit tussen beide. Wat baat een gesofisticeerde vissersvloot, als er geen vis meer is op zee? De zachte vorm is haast door iedereen verlaten, zodat D.O. in feite synoniem is geworden van de harde variant: bepaalde natuurwaarden verdienen absolute vrijwaring, — wij mogen de zeeën niet leegroven tot de laatste vis (Daly 1995, Goeller & Weinberg 1976). Wij zijn benieuwd wat JOEKELS hiéover te melden hebben...

5. Ruim kapitaalbegrip

Een relance als voorgestaan door JOEKELS, uitgedrukt als een voldoende jaarlijkse stijging van het Bruto Nationaal Product (BNP), gaat gepaard met een verdere vernietiging van natuurlijk kapitaal. Groeiend BNP sluit absolute verarming, opeten van natuurlijk kapitaal niet uit; het is er bijna altijd synoniem van. Grondstof- en energievervlindende zowel als milieuvervuilende activiteiten doen het BNP evenzeer toenemen als de gezondheidszorg en de schoonmaak achteraf. Realiseren we ons maar dat de industrialisatie niet is gebeurd zonder het in enkele decennia opsouperen van in miljoenen jaren gestockeerde zonne-energie onder de vorm van fossiele brandstoffen. Om dit te verhelpen werden door de Nederlandse economen Jan Tinbergen en Roefie Hueting 1991 nationale rekeningen op basis van een verruimd kapitaalbegrip én van objectieve maatstaven (materiaal/energiestromen) (Georgescu-Roegen 1971) in plaats van geld uitgewerkt, en die worden ook al in verschillende landen toegepast (Indonesië, Costa Rica,...), naast de berekening van het klassieke BNP.

6. Consumptie

“De behoeften van de nu levende generatie zijn praktisch eindeloos. Hieraan voldoen in een eindige wereld is onmogelijk”: dit stellen JOEKELS zelf vast (JOEKELS 1997, 32). Hoe zij deze vaststelling rijmen met een vergroten van de materiële welvaart en een aanzwengelen van de consumptie blijft ons dus een raadsel. Milieueconomen wijzen hier op het fundamentele onderscheid tussen welzijn en materiële welvaart: Een stijgend welzijn tengevolge van een lagere energie- en materiaal-omzet is perfect mogelijk. Denk aan toenemende energie-diensten met minder energieverbruik. Herman Daly drukt er ook op dat een ‘Steady State Economy’ (vast toerental economie) die hij voorstaat, helemaal niets te maken heeft met de trieste toestanden van een gangbare economie-in-recessie (Daly 1973).

7. Voorzorgsprincipe

Het voorzorgsprincipe — dat onder-tussen in vele internationale verdragen is opgenomen en ook in Vlaanderen kracht van wet heeft — stelt dat onzekerheden geen excuus mogen zijn voor uitstel van preventieve maatregelen, om slechtere scenario's te vermijden. Met andere woorden wordt hiermee de bewijslast in de schoenen geschoven van hen die potentieel schadelijke projecten willen uitvoeren. Het is een politiek en moreel principe eerder dan een wetenschappelijk, en, toegegeven — niet anders dan bij andere algemeen richting-gevende principes — is het niet altijd probleemloos toe te passen in de praktijk (Dovers & Handmer 1995). JOEKELS schijnen het eerder te verwerpen, “omdat het onrechtvaardiger kan zijn” dan de zaken op hun beloop te laten. Is het

dan rechtvaardiger dat projectont-wikkelaars hun voordeel mogen doen door met de samenleving te experimenteren?

We vragen ons eigenlijk af bij wie de redelijkheid berust. Wat getuigt van rationeel gedrag als we zien dat zelfs de bedrijfs wereld bij het hanteren van ‘no-regret’ strategieën alvast één vorm van het voorzorgsprincipe in praktijk brengt? De democratie heeft ons inziens veel meer aan pogingen om de rationaliteit aan te passen aan deze complexe problematieken, zoals bijvoorbeeld door het in kaart brengen van verschillende types van onzekerheden (Dovers & Handmer 1995), hetzij door het ontwikkelen en verfijnen van maatschappelijke beslissingsprocedures dienaangaande (Jacobs 1997). We verwijzen naar modellen als het ‘Tribunaal van verlichte burgers’ (Schrader-Frechette 1985) en denkwegen over ‘Post-normale wetenschap’ (Funtowicz & Ravetz 1995) die hier concrete oplossingen pogen te bieden.

8. Evolutief karakter van het economisch bestel

Net zoals het hele ecosysteem aarde is het economisch bestel in permanente transformatie en evolutie. Er zijn geen blijvende, vaststaande wetmatigheden. Alle inzichten moeten voortdurend herzien worden. Ecologische economen trekken de gevolgen uit deze dynamiek, uit dit evolutief model. Ze doen hun voordeel met wat de wetenschappelijke ecologie de economie te bieden heeft (zoals dit historisch ook steeds gebeurd is). De economie, het technometabolisme, ontsnapt niet aan de natuurwetten. Vandaar de nadruk op een interdisciplinaire aanpak en het

toejuichen van de verscheidenheid van economische denkrichtingen in het domein van het economisch gebeuren-in-context. Zich neerleggen bij bestaande toestanden past daar niet in, nieuwe denkwegen ontwikkelen (tot de utopische toe) wel.

Wie de ecologische uitdaging wil aangaan, moet zich confronteren met hedendaagse uitdagende standpunten, de vrucht van een jarenlang publiek debat, waarvan wij de krachtlijnen kort aangegeven hebben. Zijn het pertinente probleemstellingen of niet? Indien wel, wat is uw antwoord erop? Indien niet, waarom, en welke zijn volgens u dan wél de cruciale ecologische problemen? Welke aanzetten van oplossingen brengen JOEKELS aan op ecologisch vlak?

Ofschoon we bij JOEKELS tot nog toe geen spoor vonden van een ecologisch te verantwoorden economische strategie, toch verheugt het ons dat hun tekst getuigt van een zekere ecologische gevoeligheid, waar zij bijvoorbeeld de milieugebruiksruimte van de economische productie wensen te reduceren. We delen hun mening dat er politieke beslissingen vereist zijn, en dat democratische procedures — dus haalbaarheid — maar ook gedragswijzigingen hoognodig aangewezen. We zijn het erover eens dat aan de oneindige behoeften van de huidige generatie niet kan voldaan worden, en dat we niet al onze hoop moeten stellen op nieuwe technologieën (Weyns 1993, 1995 en 1997). Tot zover de overeenkomsten tussen JOEKELS en de milieueconomische denkrichting; de verschillen zijn niet minder groot.

Ten eerste schijnt het ons toe dat JOEKELS zoals zovele anti-groenen zich vergissen van vijand. Ook als de

milieubeweging onbestaande was of totaal contraproductief, dan nog blijft het objectieve probleem van de gigantische en snel toenemende ecologische uitdagingen, die JOEKELS trouwens niet loochenen. Voor zover de oorzaak in een verkeerd economisch bestel wordt gezocht, is ons inziens zoveel méér te verwachten van een snelle vooruitgang in concreet uitvoerbare alternatieve economische concepten en praktijken. Slogans zijn ruimschoots onvoldoende, geef uw alternatieven een concrete invulling, want alleen dat kan de zaak wezenlijk vooruithelpen. Hoeveel, binnen welke termijn en hoe wil men de milieugebruiksruimte verminderen, per eenheid of globaal? De praktijk leert dat, door de exponentiële groei, rendementsverbeteringen per eenheid bijna steeds tenietgedaan worden door volumetoenames (toename van het aantal eenheden). Véél meer auto's die minder vervuilen per eenheid, geven samen méér vervuiling dan voorheen. Hierboven werd verslag uitgebracht van de stand van zaken in de ecologische economie, die daarmee rekening houdt.

Ten tweede lijkt het ons dat er bij JOEKELS nogal wat verwarring heerst tussen diagnose en strategie. Alle mogelijke informatie, hoe onvolledig en voorlopig ook, moet bepalen wat er nodig is als risico-preventie of remedie, niet wat zeker haalbaar is. Haalbaarheid is ons inziens het doorslaggevende criterium voor de strategie, die haalbaar moet maken wat nodig is. Dit alles bovendien in een dynamische, erg snel evoluerende context (ecologisch, economisch, cultureel). Het milieubewustzijn en de milieubereidheid van heden zijn groter dan die van gisteren. Maar als haalbaarheid (vandaag) gaat dicteren wat nodig is, dan begint dit verdacht veel te ruiken naar opportunisme.

Ten derde wordt de bewust en noodzakelijk vage, ja zelfs dubbelzinnige term 'Duurzame Ontwikkeling' door JOEKELS tot duurzame economie ingeperkt, door ecologische economen daarentegen steeds gehanteerd als duurzaam ecosysteem aarde (waarvan de menselijke economie een onderdeel is). Deze keuze is voor ons een aanduiding van waar wij JOEKELS moeten situeren in het landschap van actuele economische denkrichtingen, waar trouwens diversiteit troef en welkom is (Gowdy 1994): "Naar ons gevoel zijn JOEKELS eerder als 'postkeynesianen' of als 'neoklassieke' economen te catalogeren dan als ecologische economen (maar wij kunnen ons vergissen)."

Bij deze nodigen wij hier JOEKELS uit tot het mee gestalte geven aan een zo on-Vlaamse debatcultuur. In ons eeuwig optimisme houden wij immers een constructief debat voor mogelijk als het aangevat wordt in een geest van wederzijdse waardering waartoe ook de hedendaagse milieufilosoof A. Naess, in zijn (ongepubliceerde?) antwoord op R. Sylvan's Kritiek op de D.E. (1985) oproept: "The interpretation of a text should resemble that of a testament. Exactly what the testator intends is the sole criterion of correctness of the interpretation."

Interpreteer elke belangwekkende tekst als een testament. Enkel wat de schrijver bedoeld heeft is van belang.

Bibliografie

Arrow, K et al.

1995 Economic Growth, Carrying Capacity and the Environment. In: *Science* 268: 520-521

Boyden, S

1990 Human Ecology and Societal Change. In: *Journ. Human Ecol.* 1,1: 7-19

Brundtland, G

1987 Our Common Future. O.U.P., Oxford

Costanza, R

1980 Embodied Energy and Economic Valuation. In: *Science* 210: 1219-1224

1991 (ed) Ecological Economics. C.U.P., New-York.

Daly, H

1973 Towards a Steady-State Economy. Freeman & Co, San Fransisco.

1993 Free-Market Environmentalism: Turning a Good Servant into a Bad Master. In: *Critical Review* 6, 2-3: 171-816

1995 On W.Beckerman's Critique of Sustainable Development. In: *Environmental Values* 4: 49-55

Dovers, S & Handmer, J

1995 Ignorance, the Precautionary Principle and Sustainability; In: *Ambio* XXIV,2: 92-97

Funtowicz, S & Ravetz, J

1995 Science for the Post Normal Age. In: Westra,L & Lemons,J (eds) *Perspectives on Ecological Integrity*. Kluwer Ac. Pubs., Dordrecht.

Georgescu-Roegen, N

1971 The Entropy Law and the Economic Process. Harvard Univ. Press: Cambridge.

Goeller, H & Weinberg, A

1976 The Age of Substitutability. In: *Science* 20/2/76: 683-689

Goodland, R & Daly, H

1995 Universal Environmental Sustainability and the Principle of Integrity. In: Westra,L & Lemons,J (eds) *op.cit.*

Gowdy, J

1994 *Co-evolutionary Economics*. Kluwer Ac.Pub, Dordrecht.

Jacobs, M

1997 Environmental valuation, deliberative democracy and public decision making institutions. In: Foster,J (ed) *Valuing Nature*. Routledge, London.

JOEKELS

1997 Een pleidooi voor een radicaal pragmatische benadering van duurzaamheid. In: *Oikos* 1,2: 24-37

Martinez-Allier, J-M

1987 *Ecological Economics*. Basil Blackwell, Oxford.

Meadows, D et al.

1972 *Limits to Growth*. Universe Books, New-York.

Pearce, D

1987 Foundations of an 'Ecological Economics'. In: *Ecological Modelling 38: 9-18*

Spangenberg, J (ed) (Wuppertal Institut)

1995 *Towards Sustainable Europe; the Study*. FOEE: Amsterdam

Tinbergen, J & Hueting, R

1991 GNP and Market Prices. In: *Anonymous, Environmentally Sustainable Economic Development: Building on Brundtland*. UNESCO, Paris.

Sagoff, M

1989 *The Economy of the Earth*. C.U.P., Cambridge.

Schrader-Frechette, K

1985 *Science, Policy, Ethics and Economic Methodology*. Reidel, Dordrecht.

Vitousec, P et al.

1986 Human Appropriation of the Products of Photosynthesis. In: *Bioscience 34: 368-373*

Wackernagel, M & Rees, W

1996 *Our Ecological Footprint*. New Soc. Pubs.: CDN.

Weyns, W

1993 Een menswaardige cultuur in de spiraal van het leven. In: Coolsaet, W (red) *In: verhouding*. Kritiek, Gent

1995 *Het gras onder onze voeten*. VUBPress, Brussel.

1997 The Cultural Filter. In: Devuyst, D et al. (eds) *Environmental Management*. Routledge, London.

•

Willy Weyns is een internationaal milieuconsulent, publicist ecofilosofielesgever verbonden aan de Human Ecology (HUCO) van de VUB. MER-deskundige en coördinator WG sectorale filosofie van de Vlaamse Milieudeskundigen (VMD).